

Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi

Muzaffer AKDOĞAN*

Özet

Egemenlik olgusu, Uluslararası Hukuk disiplininin en gözde ve aynı zamanda en çetin konularından biridir. Uluslararası hukukun temel aktörleri olan devletler, dünya üzerinde giriştikleri küresel işbirliği neticesinde egemenlik kavramı klasik anlamından çok şey yitirmiştir. Bu çerçevede, uluslararası ve ulus-üstü örgütlere egemenliğin devri konusu ciddi tartışmalara zemin hazırlamıştır. Avrupa Birliği(AB) ulus-üstü özgün yapısıyla bu tartışmaların merkezinde yer alan önemli bir entegrasyon örneğidir. Bu itibarla, üye devletlerin AB ile geliştirdikleri egemenlik münasebeti incelemeye değer bir nitelik taşımaktadır. Egemenliğin hem hukuki hem de siyasi yönü AB ve üye ülkeler arasındaki münasebette doğru görülmeli ve değerlendirilmelidir. Aksi takdirde AB ve üye ülkeler arasındaki egemenlik ilişkisi yanlış yorumlamalara neden olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Hukuku, Birlik Hukuku'nun Üstünlüğü, Doğrudan Etki, Egemenliğin Devri, Egemenlik, Lizbon Antlaşması, Uluslararası Hukukta Egemenlik.

GİRİŞ

Egemenlik, devletler kamu hukukunun üzerinde özenle durduğu en popüler çalışma konusudur. Modern devletin, bu kavram üzerine inşa edildiği ve bir anlamda varlığını borçlu olduğu yaygın kanaattir. Zira devletin teşekkülünde ülke ve insan topluluğu gibi unsurlar, egemenlik olmadan bir anlam ifade etmezler. Diğer yandan, dünya üzerindeki devletlerin, ekonomi, teknoloji ve sosyal alanlarda karşılıklı bağımlılık ilişkisi tesis ederek ulus-üstü örgütlere katılması, kaçınılmaz olarak devletin egemen statüsünde yeni düzenlemelere ve esnemelere sebebiyet vermiştir.

Avrupa Birliği (AB), ulus-üstü örgütlere verilebilecek en başarılı örnektir. AB entegrasyonu, üyesi olan devletlerin, ulus-devletlere has bir takım hükümlerle

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

haklarının Birlik yönetimine (kurumlarına) devredilmesini icap ettirmektedir. Bu çerçevede, AB Hukuku, bir yandan üye devletlerin iç hukuklarının üzerinde bir yere kendini yerleştirirken, diğer yandan üye devletlerin iç hukukları üstünde doğrudan etki yaratarak üstünlük sağlamaktadır.

Avrupa kıtasını merkez alan coğrafi bir bütünleşme fikri, on yedinci yüzyıldan beri birçok Avrupalı düşünür tarafından gündeme getirilmiş, fakat bugün AB'sine giden ilk adımlar yirminci yüzyılın ortasında ancak atılabilmektedir. Avrupa tarihinde, savaşlar, çok merkezli siyasi bölünmeler, kopmalar Avrupa'nın ortak kaderi olurken, bir yandan birlik olma ve dirliği sağlama düşüncesi hep diri tutulmuştur. Bu çerçevede, kendini kabul ettirmeye başlayan Avrupa kavramı, ulusal egemenliklerin, uluslar ile ulus-üstü örgütlerin hukuki ilişkilerinin bir arada var olduğu ve yol aldığı bir özellik taşımaya başlamıştır. Savaşlar Avrupası'ndan Avrupa'nın birliğine dönüşen bu süreçte, Avrupa istikrarına duyulan hasretin, Avrupa devletlerinin egemenlik hakkını, Birlik otoritelerine devrini kolaylaştıran bir saik olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, devletler hukukunun hassasiyetle ele aldığı egemenlik kavramının, AB hukuk düzeni içerisinde nerede konumlandığı ve üye devletlerle egemenliğin nasıl paylaşıldığı üzerinde durulmaktadır. Özellikle de reddedilen AB Anayasası sonrası kabul edilen ve yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nın, Birlik ile üye devletler arasında kırılgan bir hat oluşturan egemenlik ilişkisine etkisi görülmek istenmiştir. Bu amaç kapsamında, öncelikle egemenlik nosyonu açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından Avrupa Birliği fikrinin oluşumu ve egemenlik ekseninde anayasal gelişim süreci aktarılacak ve egemenliğin AB Hukuku'ndaki yeri ve önemi tartışılacaktır. Son olarak, Lizbon Antlaşması'nın Birlik Hukuku'na egemenlik merceğinden nasıl yansıdığına bakılacaktır.

EGEMENLİK KAVRAMI

Egemenlik etimolojik yönden incelendiğinde, kelimenin Türkçe bir fiil ve/veya isim kökünden türememiş olduğu görülür. Fakat en eski Türk metinlerinde "idi¹ / ede" olarak geçen ve memleketin sahibi anlamı yüklenen bir sözcüğün karşılığı olarak egemenliğin, gündelik konuşmada ve yazı dilinde "hâkimiyet" yerine yaygın bir kullanımı söz konusudur.² Batıda ise egemenlik kavramının karşılığı olarak, en üstün güç anlamında ve devletin ülke toprakları üzerinde siyasi yönetim yetkisini kullanma hakkı kapsamında, Latince menşeli "*souveraineté / sovereignty*" kelimesi tercih edilmiştir.

Hemen belirtelim ki, egemenlik kavramı, tarihi on altıncı yüzyıla kadar giden, Avrupalı bir tasarımdır. Fakat ironik bir şekilde, 1945 sonrası egemenlikten uzaklaşan da yine Avrupa'nın kendisidir.³ Egemenlik kavramı iç savaş döneminde, Fransa ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Üniter bir egemenlik anlayışının

¹ Kaşkarlı Mahmud tarafından hazırlanan ve Türkçe'nin bilinen en eski sözlüğü olan *Dîvânü Lügâti't-Türk'te* bu kelimeye "sahip", "efendi"; "Tanrı" karşılığında anlamlar verilmiştir. Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=idi&ayn=tam>, (Erişim Tarihi:10 Haziran 2010)

² Özkan Tikveş, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması*, (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1969), s. 37.

³ Robert O. Keohane, 'Ironies of Sovereignty: The European Union and the United States', *Journal of Common Market Studies*(JCMS), Vol.40, No. 4, 2002, s.744.

kabulü, kralın gücünü pekiştirmiştir. Nitekim Vestfalya Antlaşması'ndan çok önce egemenlik, yeni modern krallıklarda, kuşkusuz ülke içinde, hükmetme hakkını krala veren bir teori olarak başlamıştır.⁴ Egemenlik, Fransa kralları için kuvvetli bir destek olduğu gibi, kralcı hukukçular da kilise hukukçularına karşı çıkmışlar ve kralın otoritesinin yerleşip, benimsenmesinde ona yardımcı olmuşlardır.⁵

Egemenlik kavramı 300 yıldır devletlerarası hukukun ilmî yapısına hâkim olmuştur. Bu kavram, devletlerin iç işlerinde olduğu gibi, dış münasebetlerinde de kendi iradeleri ile kabul ettikleri taahhütlerden başkasını kabul etmeksizin hareket etmek mutlak iradesine işaret eder. Fakat devletlerarası hukuk geliştikçe devletlerin serbest faaliyetleri bir takım kısıtlamalara maruz kalmıştır. Dolayısıyla egemenliğin izahı da gittikçe zorlaşmıştır. Çünkü devletlerin iradeleri hakikaten egemen olsaydı buyurucu mahiyette kaidelerle sınırlandırılmazdı. Bu çıkmaz karşısında devletler, egemenlik kavramının terki ile devletlerarası hukukun mecburluk vasfı arasında seçim yapmak lüzumunu hissetmişlerdir. Bazı devletler tereddüt etmeksizin tercihlerini ilk seçenek lehinde kullanma eğilimi göstermiştir.⁶ Devletlerin egemenliklerinde meydana gelecek bazı sınırlandırmalara razı olmaları sayesinde ki, bugün devletlerarasında işbirliğini sağlayan, devletlerin halklarının refahı gayesini güden, kısaca dünya üzerinde sulh ve sükûnu sağlayıp devam ettirmeye çalışan milletlerarası teşekküllerin kurulması mümkün olmuştur.⁷

Egemenlik siyasal bir kavramdır ve genellikle kutsallık atfedilen bağımsızlıkla karışmaktadır.⁸ Bağımsızlık, bir devletin başka bir ülkenin kontrol ve yönetimine bağlı olmaksızın, iç ve dış işlerinde egemenliğe sahip olması durumunu ifade eder.⁹ Başka bir deyişle bağımsızlık, her devletin hukuken birbirine eşit olması ve dış işlerini alâkadar eden meseleleri kimsenin müdahalesi olmaksızın düzenleyebilmesidir.¹⁰ Egemenlik her şeyden önce üçüncü bir devletin müdahaleleriyle karşılaşmadan hareket eden devlet yöneticilerinin özerkliği demektir.¹¹ Aynı zamanda, devlet kudretinin ihtiva ettiği yetkilerin içeride en üstün, dışarıda ise bağımsız olma özelliğidir.¹² Görüldüğü üzere her iki kavram arasında bir işteşlik ilişkisi mevcuttur. Uluslararası yargı ve hakemlik kararları da genellikle iki kavram arasında bir ayrıma gitmemektedir.¹³

Genel anlamda egemenlik, devletin ülke sınırları içinde emir ve direktifler vermek suretiyle otorite kurması ve böylece üstünlük kazanması demektir. Tersine

⁴ *Ibid.*, s.747.

⁵ M. Aydoğan Özman, 'Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFĐ)*, Cilt 21, Sayı1-4, 1964, s.56.

⁶ Nicolas Politis, 'Devletlerarası Hukukun Geçirmekte Olduğu Tekâmül', Çev. İlhan Lüthem, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFĐ)*, Cilt 3, Sayı 1, 1946, s.568.

⁷ Özman, 'Devletlerin Egemenliği...', s.54.

⁸ Rene-Jean Dupuy, *Uluslararası Hukuk*, Çev. Selahattin Bağdatlı, 3. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), s.38.

⁹ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), s.244.

¹⁰ Özman, 'Devletlerin Egemenliği...', s.114.

¹¹ Dupuy, *Uluslararası Hukuk*, s.38.

¹² Özman, 'Devletlerin Egemenliği...', s.114.

¹³ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 5. bs., (Ankara: Turhan Kitabevi, 2007), s.149. Pazarıcı bu görüşüne, 4.4.1928 tarihli Palmas Adası Davası'nda hakem kararını örnek göstermiştir. Kararda; "Devletler arasındaki ilişkilerde egemenlik bağımsızlığı belirtmektedir." denilmektedir.

durumu düşünerek dışı doğru bakıldığında, devletin egemenliği ona herhangi bir dış ve üstün otorite tarafından yetki empoze edilemeyeceğini ifade eder.¹⁴ Siyasi bir topluma koşulsuz, mutlak ve nihai güç olarak empoze edilen egemenlik kavramı, daima, esas itibarıyla bir kamu ve uluslararası hukuk kurgusu olmuştur.¹⁵ Aslına bakılırsa egemenlik, tarihî bir gelişme neticesinde ortaya çıkan siyasi bir kavramdır ve meydana çıktıktan sonra, ona hukukî bir anlam ve değer verilmeğe başlanmıştır.¹⁶

Devletin siyasi unsurunu oluşturan ve kamu gücü diye de isimlendirilen egemenlik kavramı¹⁷ hukuk açısından ise, bir tüzel kişilik olarak devletin sınırsız ve koşulsuz bir bağımsızlığa sahip olması, diğer devletlerle hukuken eşit statüde bulunması, ulusal sınırlar içerisinde kendisine rakip olabilecek başka bir gücün bulunmaması anlamına gelir.¹⁸ Başka bir ifadeyle hukuki egemenlik, üstün hukuki otoriteye boyun eğmeyi talep etmeye dair karşı konulamaz bir hakkı ifade ederken, bunun tam zıddı olarak siyasi egemenlik, cebir gücü tekeliyle teminat altında bulundurulmuş sınırsız siyasi iktidarı, yani itaati emretme gücünü anlatır.¹⁹ Burada uluslararası hukukun, egemenlik kavramı üzerinde ikili bir ayrıma gittiği ve iktidar olgusu üzerine kurulan siyasi egemenlik ile hukuk kuralları çerçevesinde serbestçe davranma yetkisini belirten hukuksal egemenlik kavramlarının farklı olmasına dikkat çektiği görülmektedir.²⁰ Bundan da anlaşılacağı üzere hukuk, egemenlik kavramı yerine yetki kavramını yeğlemektedir. Zira bu alan kendini hukukla sınırlandırmıştır. Egemenlik; sabit, değişmeyen bir kavram, diğer bir deyişle azalıp çoğalmayan bir özellik olduğu halde, devlet kudreti daha doğrusu bunun ihtiva ettiği yetkiler devirlere, devletin siyasi, sosyal ve ekonomik bünyesine göre değişiklikler göstermektedir.²¹ Bu yönüyle de yetki, köklü bir biçimde egemenlikten ayrılır. Yetki, hukuktan önce gelen kayıtsız şartsız bir iktidar yerine hukuk tarafından tanımlanmış, sınırları belirlenmiş alanda hareket etme ya da etmeme hususiyeti taşır. Uluslararası hukukun üstünlüğünü öne süren bu öğretiyi tek tutarlı olanıdır. Buna göre devletin yetkisini temellendirme işi hukuka verilmektedir.²²

Egemenlik, modern siyasetin ayırt edici bir özelliğidir.²³ Aynı zamanda egemenlik, dünyamızın önde gelen kurumlarından biridir. Esas itibarıyla egemenlik, önceki dönemleri bir kenara bırakırsak, modern çağı tanımlayan farklı bir anayasa formuna siyasi hayat vermektedir.²⁴ Bu çerçevede modern devleti tanımlayan bir kavram olarak egemenlik iki önemli unsurdan oluşmaktadır: "İç

¹⁴ Dupuy, *Uluslararası Hukuk*, s.37.

¹⁵ Jiri Priban, 'Multiple Sovereignty: On Europe's Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference', *Ratio Juris*. Vol. 23 No.1 March 2010, s.51.

¹⁶ Özman, 'Devletlerin Egemenliği...', s.55.

¹⁷ Fevzi Demir ve Şükrü Karatepe, *Anayasa Hukukuna Giriş*, (İstanbul: Evrim Basım Yayım, 1989), s. 38.

¹⁸ Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitapevi, 2000), s.15.

¹⁹ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 4. bs, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001), s.297.

²⁰ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, s.148-149.

²¹ Özman, 'Devletlerin Egemenliği...', s.61.

²² Dupuy, *Uluslararası Hukuk*, s.40.

²³ Robert Jackson, 'Introduction: Sovereignty at the Millennium', *Political Studies*, XLVII, 1999, s.423.

²⁴ Robert Jackson, 'Sovereignty in World Politics: a Glance at the Conceptual and Historical Landscape', *Political Studies*, XLVII, 1999, s.431.

egemenlik” ve “dış egemenlik”.²⁵ Bağımsızlık anlamına gelen iç egemenlik, devletin kendi ülkesi sınırları dâhilinde bütün sosyal ve siyasi gruplara karşı münhasıran (ortak kabul etmeden) kullandığı en üstün kuvvetken, dış egemenlik, uluslararası ilişkilerde bir devletin diğer devletler karşısında bağımsız, kararlarında serbest ve eşit olması anlamına gelmektedir.²⁶

Egemenlik, uluslararası ilişkilerin sınırlarını tayin eder ve çerçevesini belirler. Az ya da çok, egemenliğini içe doğru olduğu kadar dış yönlü de sürdüren bitişik bağımsız devletler olmadan ve bu devletlerin aralarında belli kurallar çerçevesinde teması gereği birbirini izlemeden ve düzenli bir etkileşimde bulunmadan, uluslararası ilişkiler kavramı anlaşılabilirliğinden çok şey kaybedecektir.²⁷ Diğer taraftan egemenlik, akademik ve/veya teorik bir konudur, ama aynı zamanda dünya siyasetinin derinlemesine pratik bir tanzimidir. Egemenlik, dünya siyasetinin yürütülmesinde birtakım kural ve standartlar temeline dayanır.²⁸

Devletin egemenlik ve şiddet tekeli bugün şeklen pek fazla müteessir olmakla beraber, dünya toplumu içinde karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin artması sonucunda, ulus-devletin dayandığı temel referansların sorgulanması gerekmiştir.²⁹ Yüksek düzeydeki karşılıklı bağımlılık, Avrupa devletlerini egemenliklerini toplu hale getirmesi ve daha sürdürülebilir koordinasyonun sağlanabilmesi için, kendi egemenliklerini kısıtlama konusunda teşvik etmektedir.³⁰ Diğer taraftan devletler üstü örgütlenmelerin (AB) önem kazanması, uluslararası tahkim (hakemlik) gibi uluslararası sermayenin devletler üstü ayrıcalıklar elde etmesi, ulus devletlerin egemenlik haklarını yukarıdan tehdit etmektedir.³¹ Bu nedendir ki, ulus devletler kendi egemenliklerinin görüntülerini kaybetmişler ve artan küresel bağlantılarla yüzleşmeye zorlanmışlardır.³² Tepeden sermaye tarafından (DB, IMF, DTÖ vs. kurumlar) sınırlandırılan ulus-devlet olgusu, alttan da mikro milliyetçiliklerle aşındırılmaktadır. Bu yöndeki politikalarla ulusal devletin bağımsızlığının ve bu anlamdaki her türlü egemenlik hakkının, sürecin bir parçası/gereği olarak ulus-üstü kurumlara devredilmesi istenmektedir. Geline nokta herhangi bir ulus-üstü konseptin veya kurumun (AB) politikalarını bu perspektiften okumak bir hayli önem ve anlam kazanmaktadır.³³

²⁵ Demir ve Karatepe, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s.38.

²⁶ *Ibid.*, s.38-39.

²⁷ Jackson, 'Introduction:...', s.423.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev. Medeni Beyaztaş, (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002), s.88.

³⁰ Keohane, 'Ironies of...', s.749.

³¹ Deniz Özyakışır, 'Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir 'Küreselleşme' Eleştirisi', *Jeopolitik Dergisi*, Sayı:31, Yıl:5, Ağustos 2006, s.79.

³² Montserrat Guibernau, 'Devletsiz Uluslar, Ulussuz Devletler', Çev. Neşe Nur Domaniç, Der. Işitan Gündüz, *Milliyetçilik Üzerine*, (İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008), s.8.

³³ *Ibid.*, s.80.

AB'NİN FİKRİ OLUŞUMU VE EGEMENLİĞE KOŞUT ANAYASA GELİŞİM SÜRECİ

AB'nin üye devletlerle kurduğu egemenlik ilişkisine girmeden evvel, AB'nin kısaca fikri gelişimine ve anayasa sürecine bakmak faydalı olacaktır. Bu sayede, bir taraftan AB'nin anayasasının reddine giden süreçte, üye devletler üzerindeki egemenlik nosyonunun etkililiği ve bir anlamda yitirilme düşüncesinden kaynaklanan tedirginlik daha net görülecek, diğer taraftan Avrupa siyasi tarihinde yaşanan savaşların getirmiş olduğu bölünmüşlük ve parçalanmışlık halinden ısrırap çeken Avrupa halkının, barış ve istikrara duyduğu özlem ile, Avrupalı ulus devletlerin egemenliği paylaşma fikrine neden sıcak baktığı daha iyi anlaşılacaktır.

Örgütlenmenin gelişimiyle ilgili olarak, Avrupa Toplulukları'nın oluşturulmasına kadar ileri sürülen veya geliştirilen çok sayıda düşünce, plan, tasarı ve proje ortak Avrupa fikri etrafında önemli bir düşünsel birikim meydana getirmiştir.³⁴ Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin oluşum sürecine bir göz atacak olursak, bu düşüncenin 20. yüzyıl sonlarında uygulanabilir bir aşamaya gelmesine rağmen, köklerinin 17. yüzyıl sonlarına kadar uzandığını görürüz.³⁵ Örneğin William Penn, 1693'de yayımladığı "*An Essay Towards the Present and Future Peace of Europe*" adlı eserinde, bir "Avrupa Parlamentosu" önermiştir.³⁶ Penn, bunun için 24 maddelik bir proje hazırlamıştır. Bu projenin birinci maddesindeki hüküm şöyledir:

*"Avrupa'da egemen olan prensler, barışın ve düzenin korunması için atayacakları delegeleri vasıtasıyla, Devletler Meclisi veya Parlamento nevinden genel bir Diyet Meclisi halinde toplanmayı kararlaştırmalı ve orada karşılıklı uygulayacakları ve uyacakları adalet kurallarını saptamalıdır."*³⁷

Bir sonraki yüzyılda, asıl adı Charles-Iréné Castel olan Abbé de Saint Pierre adlı düşünür, benzer şekilde "*Avrupa İçin Sürekli Barış Projesi*" başlığı altında 1713'te bastırdığı kitabında, Avrupa'da sürekli barışı korumak için hükümdarlar tarafından kabul edilmesi gereken kuralları "temelli" ve "önemli" olarak ikiye ayırmıştır. Temelli kurallarda, ilgili devlet kabul etmedikçe hiçbir değişiklik yapılamayacağını, önemli kurallarda ise 4/3 çoğunlukla uygun görülecek değişiklikleri yapabileceklerini kabul ediyor ve bütün Avrupa devletlerinden oluşan bir "Devletler Meclisi" kurulmasını hedefliyordu.³⁸ Daha sonra 1814'de Saint Simon ve Thierry de, bir Avrupa devletinden söz eden "*Avrupa Toplumunun Yeniden Teşkilatlanması*" adlı kitabı yayımlamışlardı. Devletler dengesi yerine, devletler kaynaşmasının önerildiği bu eserde, uluslararası örgütlerin yeni bir insanı, "Avrupa insanını" yaratacağını ve zamanla bir "Avrupa vatanseverliği" oluşturulacağı şöyle-

³⁴ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Kurumları Hukuku ve Temel Metinleri*, (Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2010), s.6.

³⁵ Ülkü Azrak, *Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları*, (İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), s.1.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 'Yeryüzünde Sürekli Barış ve Avrupa Birliği Sorunu', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.27, Sayı.3, Doç. Dr. Cem Sar' Armağan, 1972, s.82.

³⁸ *Ibid.*, s.83.

niyordu.³⁹ Benzer örnekleri çoğaltmak mümkün ise de, Avrupa'nın birlik olma fikrinin temellerinin çok öncesinden atıldığını göstermesi bakımından bu kadarla iktifa edilmesi, konunun mecrasından sapmamak adına yerinde olacaktır.

AB ya da Avrupa ulusundan bahsedilebilmesi için, öncelikle ortak bir kimliğin ve geçmişin (tarihin) gerekliliği açıktır. Avrupa tarihi incelendiğinde görülen çıplak gerçek; çatışmalar, savaşlar ve bölünmelerdir. Bu kaotik hal, Avrupa'nın tarihinde kesintisiz yer almıştır. Fakat bu bölünmeler ve çatışmalar, aynı zamanda bir Avrupa kimliği ve birliğinin de zorunluluğunu hatırlatacak sebepler olarak görülmelidir. Edmund Husserl da bu noktaya işaret etmektedir: Avrupalı uluslar birbirine ne kadar düşman olursa olsun, yine de tinde özel, içsel bir akrabalıkları vardır; hepsinin içinden geçen, ulusal ayrımları yok eden bir akrabalık.⁴⁰ Nitekim Edgar Morin, 1987 yılında yayımlanan "Avrupa'yı Düşünmek" isimli kitabında bu noktaya vurgu yaparak şöyle demektedir:

"Biz Avrupalıların tarihsel hafızasında ortak olan şey yalnızca bölünme ve savaştır. Avrupalıların ortak mirasları sadece karşılıklı düşmanlıklarından ibarettir. Kader ortaklığımız hiçbir şekilde, onu yadsıyan geçmişimizden kaynaklanmıyor. Kader ortaklığımızın bugünden kaynaklandığını söylemek de zordur, çünkü onu dayatan geleceğimizdir. Oysa bugüne kadar, ortak bir kader bilinci ya da duygusu hiçbir zaman gelecekte hareketle kurulmamıştır. İşte bizi Avrupa kimliğinin paradoksal Gordion düğümüyle⁴¹ yüz yüze getiren durum budur: Avrupa kimliğinin yaratıcı ögesi olan kültürel çeşitliliğimizin nedenleri geçmişteki bölünmelerimiz ve çatışmalarımızdır. Kısacası, Avrupa kimliği ve birliği çatışmalardan ve bölünmelerden kaynaklanmaktadır."⁴²

Bir başka ifade ile Avrupalının, Avrupalılık fikrine, coğrafi anlamda değil, bir zihniyet olgusu etrafında yaklaşmayı öğrenmesi, ulus-üstü bir kimliğe ulaşmayı kolaylaştırmıştır.

Tek Avrupa veya Avrupalı kimliği bugün Avrupa Birliği özelinde, özellikle de anayasal birlik üzerinden tartışılmaktadır. Bu konuda, Joseph Weiler bir makalesinde Miguel Maduro'ya atıfla Avrupa'nın bütünleşmesine şu sözlerle yer veriyor:

*Avrupa'nın bütünleşmesi, ulusal anayasalara meydan okumakla kalmaz... anayasa hukukuna da meydan okur. Anayasa tarafından tanımlanan ve önerilen geleneksel bir politik topluluk olmaksızın bir anayasa varsayar... Avrupa'nın bütünleşmesi devletin hukuksal tekeline ve hukukun hiyerarşik düzenlenişine de meydan okur.*⁴³

³⁹ Cemal Meriç, *Saint Simon* (İstanbul: Çan Yayınları, 1967), s. 24'den nakleden Sibel İnceoğlu, 'Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı', <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/sibel.pdf>, (Erişim Tarihi: 07 Haziran 2010)

⁴⁰ Edmund Husserl, 'Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe', Çev. Ayça Sabuncuoğlu, *Cogito (Avrupa'yı Düşünmek)*, Sayı 39, Bahar 2004, s.58.

⁴¹ Mitolojik bir söylemdir ve Büyük İskender'e atfedilir. Yüklendiği anlam, çözümü zor bir sorunun kaba kuvvetle halledilmesidir.

⁴² Edgar Morin, *Avrupayı Düşünmek*, Çev. Şirin Tekeli, 2. bs., (İstanbul: Afa Yayınları, 1995), s.182-183.

⁴³ Joseph Weiler, 'Federalizm ve Anayasacılık: Avrupa'nın Sonderweg'i', Çev. T.K., *Cogito (Avrupa'yı Düşünmek)*, Sayı 39, Bahar 2004, s.291.

Aynı makalede anayasal hoşgörüyü değinerek, "Anayasal Hoşgörü İlkesi tek yönlü bir kavram değildir: Üye ülke düzeyinde, Birlik düzeyinde ve üye ülkeler arasında da anayasa aktörlerine ve anayasa işlemlerine uygulanır" denilmektedir. Makaledeki anayasa tartışmasını Weiler, "Avrupa'nın şu anda böyle bir anayasası zaten var. Avrupa kendi anayasal federalizmini oluşturdu bile. Bu, iyi işlemektedir. Öyleyse düzeltilmesine ne gerek var?" sorusunu sorarak bitirir.

"Avrupa'nın niçin bir anayasaya gereksinmesi var?" sorusundan yola çıkan Habermas, Weiler'e cevap vermek ihtiyacı hissetmiştir. Makalenin hemen başında çarpıcı bir farklılığa dikkat çekmektedir Habermas: Avrupa bütünleşmesinin ilk kuşak savunucuları, akıllarındaki projeden Birleşik Devletler (ABD) örneğini hatırlatan bir "Avrupa Birleşik Devletleri" şeklinde söz etmekten çekinmezken, günümüzdeki tartışma federal devlet modelinden uzaklaşmış, federasyon terimini bile kullanmaktan kaçınır hale gelmiştir.⁴⁴ Avrupa Anayasası projesini niçin benimsememiz gerekir? sorusunu soran düşünür, cevabı da kendi verir: Acil siyasi hedefler ve geçmişin neredeyse dönüşü olmayan kararlarından kaynaklanan ikilemler.

Dan Elezar'ın "Avrupa zaten bir federasyon"⁴⁵ yaklaşımını benimseyen Weiler'in "kurumsal olarak Avrupa, federasyondan çok konfederasyona"⁴⁶ yakındır" tezini Habermas: "Büyük bir anayasa tartışması, daha baştan, Avrupa'da en arzu edilmiş sonucun federalizm olduğu görüşüne bağlanmayı gerektirmez" iddiasıyla eleştirmiştir. Ayrıca düşünürü göre, Avrupa'nın geleceğine ilişkin anayasa tartışmalarının, artık anayasa hukukçuları ve siyaset felsefecilerinin alanı olmaktan çok, giderek iktisatçılar, toplumbilimciler ve siyaset bilimciler arasındaki son derece uzmanlaşmış söylemlerin sahası haline geldiği gerçeği görülmelidir.⁴⁷

Görüldüğü üzere, AB kimilerini federal niteliği konusunda tatmin etmiş görünse de, diğer taraftan federal özelliklerden yoksun olduğunu düşünenler de yok değildir. Bugün itibarıyla Avrupa Birleşik Devletleri'nden söz etmek mümkün değilse de, ulus devletlerden oluşan Birleşik Devletler Avrupası'nın varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

AB üyesi devlet anayasalarının bir kısmı ise sadece egemenlik yetkilerinin devrine yer vermiştir. İstisnai olarak sadece uluslararası hukukun üstünlüğü ilkesine yer veren de vardır. Uluslararası hukukun üstünlüğü ve egemenlik yetkilerinin devri unsurlarının her ikisine birden yer veren açık hüküm olmaması bu devletlerde bu iki konunun hayata geçmediği anlamına gelmemektedir. Zira yargı kararları ile bu iki unsur da benimsenmektedir.

⁴⁴ Jürgen Habermas, 'Avrupa'nın Niçin Bir Anayasaya Gereksinmesi Var?', Çev. Kemal Atakay, *Coğito (Avrupa'yı Düşünmek)*, Sayı 39, Bahar 2004, s.302.

⁴⁵ *Federasyon*: ortak bir anayasa gereğince, birkaç ülkenin egemenlik ve yetkilerinin büyük bölümünü ortak bir idareye devrettikleri topluluk biçimidir. Bu tür örgütlenmenin amacı tam entegrasyondur. Ahmet E. Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), s.200.

⁴⁶ *Konfederasyon*: Üye ülkelerin ulusal ayrıcalıklarını korudukları ve ortak bir hükümete bağlı olmadıkları topluluk şeklidir. Bu modele üye ülkeler, bağımsızlıklarını ve egemenliklerini koruyarak, aralarında imzaladıkları konfederasyonu kuran anlaşma uyarınca, bazı yetkileri ortak bir organa devrederler. Bu organ, düzenleme ve uyumlaştırma faaliyetlerini yürütür. Bu topluluğun amacı, entegrasyon değildir. Dağ, op. cit., s.103.

⁴⁷ Habermas (2004), 'Avrupa'nın Niçin...', s.303.

Örneğin Belçika (md. 34), Lüksemburg (md. 49), Danimarka (md. 20/1), Avusturya (md. 9/2), İsveç (10. Bölüm md. 5) Anayasaları egemenlik yetkilerinin verilmesine/devrine yer vermiştir. İsveç Anayasası yetki devrinden söz ederken uluslararası örgütlere karar verme hakkını devretmenin yanı sıra Avrupa Topluluklarına devrine de gönderme yapmaktadır. İsveç Anayasası'nın bir diğer ilginç yönü bu yetki devrinin Toplulukların hak ve özgürlükleri korudukları müddetçe geçerli olduğunu belirtmesidir. Portekiz Anayasası da açıkça egemenlik yetkilerinin devrini içeren bir maddeye yer vermemekle birlikte benzer bir sonuç doğurabilecek "Avrupa Birliği'nin kuruluşu için gerekli olan yetkilerin ortak kullanımını onaylayabilir" (md. 7/6) hükmüne yer vermiştir. İrlanda ise AB/AT hukukunun üstünlüğünü belirtmekle yetinmiştir. Fakat İrlanda Anayasası AB/AT hukukunu açıkça anayasadan da üstün kıldığı için, dolaylı olarak egemenlik yetkileri konusunda da kısıtlamaya gittiğini göstermektedir. İrlanda Anayasası md. 29/4'te "Anayasanın hiçbir hükmü Avrupa Birliği veya Topluluklar veya onların kurumları veya Toplulukları kuran antlaşmalar çerçevesinde yetkili kuruluş tarafından yapılan yasaların, işlemlerin veya tedbirlerin uygulanmasını engellemez" hükmü yer almaktadır.⁴⁸

Nice Zirvesinde anayasa sürecinin başlatılması için Avrupa düzeyinde açık bir tartışma ortamının oluşturulması öngörülmüştür. Bu tartışma ortamının ardından 2001 yılı içerisindeki Laeken Zirvesinde AB'de yetkilerin ve yetki dağılımının yeniden düzenlenmesi, AB Kurucu Antlaşmalarının basitleştirilmesi, AB entegrasyonunda etkinliğin, demokratik niteliklerin, şeffaflığın artırılması ve genişleyen Birlik için bir anayasanın oluşturulmasına yönelik bir irade ortaya konulmuştur. Zirve sonrası AB'nin geleceğine ilişkin bir deklarasyon yayınlanarak Birlik için bir anayasa ihtiyacı AB gündemine alınmış ve bu alanda çalışacak bir konvansiyonun teşkili kararlaştırılmıştır.⁴⁹

Reddedilen AB Anayasası, 14/15 Aralık 2001'de açıklanan *Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Laeken Bildirgesi*'nde⁵⁰ yer alan AB'ye ilişkin beklentileri karşılamaya yönelik şekilde hazırlanmıştır; AB'de yetkilerin içeriğinin ve bölüşülmesinin daha açık ve basit bir biçimde düzenlenmesi, AB'nin hukuki araçlarının basitleştirilmesi, Avrupa yapılanması içinde demokrasi, şeffaflık ve etkililik, Temel Haklar Şartı'nın hukuki değeri yönündeki beklentilerin karşılanması amaçları temel alınmıştır. Her ne kadar Lizbon Antlaşması, kurucu antlaşmaları yeniler nitelikte ve "Anayasa" adını taşııyorsa da bu Antlaşmada da aynı amaç gözetilmektedir. AB'nin genişleme süreci ve değişen küresel düzen, Birliği çok çeşitli alanlarda yeni politikalar ortaya çıkarma ve uyumlu hareket etmeye zorlamaktadır.

AB'nin kurumsal yapısında önemli değişiklikler öngören Lizbon Antlaşması 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmış ve 17 Aralık tarihli AB Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır. 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmada değişiklikler öngören yeni Antlaşma, 2005 yılında Hollanda ve Fransa tarafından reddedilen Anayasa

⁴⁸ İnceoğlu, 'Türkiye: AB'nin...'

⁴⁹ http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf, (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2010)

⁵⁰ Laeken Bildirgesi'nin içeriği için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/laekenbildiri.html>, (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2010)

sonrasında üye devletlerin farklı kaygılarına yanıt verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.⁵¹ Bu bağlamda, en önemli fark Birliğin sembolleri; bayrak, marş⁵², para birimi, Avrupa Günü (9 Mayıs) gibi öğelerin Lizbon Antlaşması'nda bulunmamasıdır.⁵³ Ulus-devlet egemenliğinin milli sembollerinin de AB anayasası içinde ortak sembolere dönüştürülmesi, üye devletlerce pek hoş karşılanmamış ve tepkiler doğurmuştur. Üye ülkelerin, AB'nin anayasa düzenlemesinde yer alan ve mutlak egemenliğe ilişkin ulusal devletlerde tereddütler meydana getiren hükümleri, Lizbon Antlaşması'nda en azından kavram düzeyinde giderilmesi ile Antlaşma ratifikasyon sürecini tamamlamıştır. Tabii bunun da kolay olduğu söylenemez. İrlanda, Çek Cumhuriyeti, Polonya gibi üye ülkelerde onay süreci neredeyse tıkanma noktasına gelmiştir.

Genişleme ve ekonomik bütünleşme sürecini büyük ölçüde başarıyla tamamlayan AB için siyasal bütünleşmeyi sağlayacak, birçok farklı antlaşmanın ortaya çıkardığı karmaşayı önleyecek bir anayasa artık deyim yerindeyse kaçınılmaz bir hale gelmiştir.⁵⁴ 1950'li yıllardan kalan yapının 50 yıl sonra genel hatlarıyla 27 ülkenin uyum siyaseti için yeterli olmayacağı açıktır. Avrupa Anayasası fikri, bu nedenle ortaya atılmıştır. Bugüne kadar Avrupa hakları yapılan anlaşmalarda yer almıştı. Bu ise Roma Antlaşmaları'ndan, Amsterdam ve 2006 senesindeki Nice Antlaşması'na kadar olan süreci kapsamaktadır. Anlaşmalarda yer alan çok sayıda bu hakların tek bir Anayasada belirlenen haklar tarafından değiştirilmesi gerekiyordu. Bunun için yapılan müzakereler 2003 senesinde sonuçlandırıldı. Avrupa Anayasa Konvansiyonu 2003 senesinin yaz ayında geniş kapsamlı bir Anayasa Taslağı'nı 'Avrupa İçin Anayasa' başlığı altında hazırladı.⁵⁵ AB için bir anayasa ihtiyacını doğuran esas nedenlerden biri ve belki de en önemlisi iktisadi bütünleşmenin siyasal alana taşınmasına yönelik eğilimdir. 1993 Maastricht Antlaşması'yla dışişleri, güvenlik, içişleri ve adalet konularında işbirliğini ve Avrupa vatandaşlığı kavramını gündeme taşıyan Birliğin, fonksiyonel yaklaşımın zorunlu kıldığı ekonomik birleşmeye verdiği önceliğin ardından, genişleme süreçleri sonucu 27 üyeye ulaşan, hâlihazırda devam eden üyelik müzakerelerinin tamamlanmasıyla bu sayının artacağı gerçeğini de dikkate aldığımızda, bu yeni yapıyla enerjisini artık siyasi birlik hedefine yöneltmesi kaçınılmazdır.

Avrupa Anayasası'yla ilgili sürecin olumsuz sonuçlanması Avrupalı liderleri yeni arayışların içine sokmuştur; 21-22 Haziran 2005 Brüksel Zirvesinde anayasa onay sürecinin durdurulması ve yeni bir metnin hazırlanması kararlaştırılmıştır. AB metinlerini tek bir anayasa altında toplayan iradenin Avrupa toplumlarından

⁵¹ İKV, 'İktisadi Kalkınma Vakfı Tarafından Hazırlanan Lizbon Antlaşması'na İlişkin Bilgi Notu', <http://www.ikv.org.tr/pdfs/LizbonAntlasmasi-ikvbilginotu.pdf>, (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2010)

⁵² Anayasa metninde Birliğin marşı, Ludwig van Beethoven'ın klasikleşmiş eseri Dokuzuncu Senfoni'den "Ode to Joy" olduğu belirtilmiştir.

⁵³ *Draft Treaty Establishing A Constitution For Europe*, CONV 850/03, Brüksel, 18 Haziran 2003, Part IV General and Final Provisions, Article IV-1 (The symbols of the Union), s.222. <http://european-convention.eu.int/docs/treaty/cv00850.en03.pdf>, (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2010)

⁵⁴ Mehmet Özcan, 'Avrupa Birliği Anayasası', <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>, (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2010)

⁵⁵ Theo Stammen, 'Avrupa Birliği'nin Gelişiminde Genişleme ve Derinleşme Süreci Arasındaki Diyalektik İlişki' Bilimsel Toplantı Notu, Çev. Necati İyikan, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 15, 2008, s.201-202.

kabul görmemesiyle ortaya çıkan belirsizliği aşmanın bir aracı olarak Reform Anlaşması 5 Ekim 2007'de Lizbon'da devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanmıştır.

EGEMENLİK AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU

AB, kesinlikle bir federasyon değildir, ancak basit bir uluslararası organizasyondan da çok daha fazlasıdır. Birliğin birçok özelliği gibi, Birlik bünyesinde egemenliğinin doğası, geleneksel argümanlarla mukayese ettiğimizde bambaşka bir orijinaliteye sahiptir.⁵⁶ Ulus-üstü kurumsal bir yapılanma olan AB, Birlik üyesi devletlerin belirli alanlardaki egemenlik yetkilerini ortaklaşa kullanma iradesinden doğmuştur.

Günümüzde, devletleri geleneksel anlamda bir egemenlik yaklaşımıyla tanımlama imkânı yoktur. Hemen hemen bütün devletler, kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslararası ya da örneğini AB'de gördüğümüz şekliyle uluslar-üstü hukuka göre, taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Benzer şekilde uluslararası ortak *insan hakları hukuku* gibi ulus-üstü normlar, devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır.⁵⁷ Nitekim Avrupa Topluluğu'nun kurulmasıyla başlayan Avrupa bütünleşme sürecinin yarattığı ulus-üstü hukuk düzeni ve bu düzen çerçevesinde ortaya çıkan ulus-üstü kurumlar ve mekanizmalar, ulus devletin yetkilerini insan hakları, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti düşüncesine uygun olarak anlamlı bir biçimde sınırlandırma eğilimindedir.⁵⁸

Egemen devletlerin, üzerinde uyuşulan tek düze hükümlerini kendi iç hukuklarına aktarma girişiminde buldukları uluslararası sözleşmeler, bugün artık, devletler arasındaki ilişkilerin yaygın bir örneğini oluşturmaktadır. Her ne kadar geniş bir etki alanı sağlayacak yeterli onaylamayı elde edemiyorlarsa da, bu çeşit bir takım sözleşmelerin akdedilmediği yıl hemen hemen yok gibidir. Buna karşılık oldukça fazla sayıda devlet tarafından onaylanmış bir uluslararası sözleşme gereğince kabul edilen kanunlar, bunların değiştirilmesi veya feshedilmesi sözleşmeye taraf olduğu sürece devletin uluslararası sorumluluğuna neden olacağından, açıkça uluslar-üstü kanunlar olarak tanımlanabilirler.⁵⁹

Ulus-üstü niteliğe sahip uluslararası örgütlerin kararları bu tür örgütlerin yapılarına bağlı olarak birtakım değişiklikler göstermektedir. Kimi yönleriyle geleneksel uluslararası hukuk yöntemlerinden ayrılan ve iç hukuk yöntemlerine yaklaşan bu tür örgütlerin kararlarının büyük çoğunluğu bağlayıcı güce sahiptir. Bu bağlayıcı kararların, bu tür örgütlerin kurucu antlaşmalarından kaynaklanan iki önemli özelliği vardır: Üye devletlerde doğrudan hukuksal etki doğurmaları ve

⁵⁶ Ali Tekin, 'Sharing Sovereignty: Turkey's Sovereignty Culture and the EU Accession', <http://archive.sgir.eu/uploads/Tekin-alitekin.pdf>, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2010)

⁵⁷ Abdullah Özkan, *Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, (İstanbul: TASAM Yayınları, 2004), s.33.

⁵⁸ Serap Yazıcı, 'Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği', *AÜHFD*, Cilt 54, Sayı 4, 2005, s.78.

⁵⁹ Justice Diplock, 'Ulusal ve Uluslar-Üstü Hukuk Sistemlerinin Geçişmesi (Interpenetration)', Çev. M. Aydoğan Özman, *AÜHFD*, Cilt 37, Sayı 1-4, 1980, s.181.

üye devletlerin yasaları ya da öteki kuralları ile çatışmaları durumunda örgüt kararlarının üstün tutulması.⁶⁰ AB için bu iki özelliğin, Avrupa Toplulukları Adalet Divanının (ATAD)⁶¹ iki farklı davada almış olduğu kararlarla içtihadı bir hüküm kazandığını söyleyebiliriz. Örneğin, *Van Gend en Loos* Kararı⁶² Birlik Hukuku'nun doğrudan etkililiğini (*direct effect*), *Costa v. Enel* Kararı⁶³ da Birlik Hukuku'nun üstünlüğünü (*supremacy*) üye devletler karşısında tesis etmiştir. Üye devletlerin egemenliklerinin sınırlanmış olduğunun ilk örneklerini bu iki davada sarıh olarak görmekteyiz. Ayrıca Topluluk Hukuku'nun üstünlüğü fikrinin içtihadı yollarla yerleşmesinde ATAD'ın 1978 tarihli *Simmenthal*⁶⁴ ve 1990 tarihli *Factortame*⁶⁵ kararlarının da önemli bir katkısı olmuştur.⁶⁶ Egemenlik yetkisini kullanan ulusal organlar, doğrudan etkili Birlik işlemlerini, iç hukukunu bir tarafa bırakarak, uygulamak zorundadır. Birliğin bu yetkileri sınırlı alandadır, diğer bir deyişle sınırlanmış bir alanda egemenlik yetkileri devredilmiştir.⁶⁷ Antlaşmalar, belirlenen bir alanda Birliğe münhasır bir yetki atfettiklerinde, sadece Birlik yasama işlemi tesis edebilir ve hukuken bağlayıcı işlemler kabul edebilir. Üye devletler ancak Birlik tarafından yetkilendirilmeleri halinde bunu bizzat kendileri yapabilirler veya Birliğin işleme-

⁶⁰ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, s.132.

⁶¹ Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği Adalet Divanı genel bir adlandırma olmuş ve bu başlık altında üç birim oluşturulmuştur. Genel Mahkemeler (İlk Derece Mahkemelerinin yerine), Bürokratlar Mahkemesi (Kamu Hizmet Mahkemeleri) ve Adalet Divanı (ATAD'ın yerini almıştır).

⁶² Case 26/62, *Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* (1963) ECR s.1. Davanın konusunu "Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 25'inci md.'sinin bireyler için doğrudan haklar yaratıp yaratmadığı" oluşturmaktadır. *Van Gend en Loos* adlı bir Hollanda taşıma şirketi, 1960 yılında bir miktar kimyasal maddeyi Almanya'dan Hollanda'ya ithal etmiştir. Şirket, daha önce %3 vergi öderken, Hollanda makamları tarafından %8 vergi ödemek zorunda bırakılmıştır. Bu değişikliğin sebebi Hollanda'nın 1960 yılında kabul ettiği yeni ulusal gümrük tarifesidir. Bunun üzerine *Van Gend en Loos* Topluluk Hukuku Anlaşması hükümlerine dayanarak itiraz etmiştir. Çünkü Topluluk Antlaşması'nın 25'inci md.'sine göre, "Üye devletlerin kendi aralarındaki ithalat ve ihracatta, yeni gümrük vergileri ve eş etkili yükümlülükleri artırmaktan kaçınmalarını ve karşılıklı ticari ilişkilerinde halen uygulanan oranı yükseltmeyecekleri" öngörülmüştür. Bu durumda Hollanda Antlaşma'nın bu maddesini ihlal etmiştir. *Van Gend en Loos* şirketi de bu maddeye dayanarak, Hollanda ulusal gümrük tarifesinin Topluluk hukukuna aykırı olduğunu öne sürerek dava açmıştır. Hollanda mahkemesi bu maddenin ulusal hukukta doğrudan etkili olup olmadığını ve bu hükmün bireyler için haklar yaratıp yaratmayacağını sormuştur. ATAD, Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 25'inci md.'sinin doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğuna ve bireyler için de hak yaratabileceğine karar vermiştir. Aynı kararda, Topluluk Hukuku'nun yeni bir hukuk düzeni kurduğu ifade edilerek, Topluluk Hukuku'nun klasik uluslararası hukuk kurallarının ötesinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur.

⁶³ Case 6/64, *Flamino Costa v. Enel* (1964) ECR, s. 585. ATAD 15.7.1964 tarihli bu kararında: "Olağan uluslararası antlaşmalardan farklı olarak, AET Antlaşması yürürlüğe girerken üye devletlerin hukuk düzenleriyle bütünleşmiş ve onların yetkilerine üstün gelen ayrı bir hukuk düzeni kurmuştur. Bağımsız bir kaynaktan, antlaşmadan doğan bu hukukun özgün özel niteliği nedeniyle, topluluğa ait (*communautaire*) özelliğini kaybetmeden ve Topluluğun hukuksal temelini söz konusu etmeden herhangi bir iç kaynaklı metnin hukuksal olarak kendisine karşı kullanılmasını kabul etmesi olanaklı değildir." demekte ve bu üstünlüğü yalnızca Topluluk organları önünde değil, özellikle üye devletin yargı organları dahil ulusal organları önünde de söz konusu etmektedir. Pazarıcı, *op. cit.*, s.133.

⁶⁴ Case 106/77, *Finanze dello Stato v. Simmenthal SPA*, (1978), paragraf: 14-17-18-21-22-23-24.

⁶⁵ Case C-213/89, *Factortame Ltd and others v. Birleşik Krallık*, (1990), paragraf: 20-21-22. *Simmenthal* ve *Factortame* kararlarının, Avrupa Topluluğu hukuk düzeni üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmeleri için bkz. Yazıcı, *Uluslararası Hukuk*, s.103-106.

⁶⁶ Yazıcı, *Uluslararası Hukuk*, s.103.

⁶⁷ İnceoğlu, 'Türkiye: AB'nin...'

rini uygulamaya koyabilirler.⁶⁸ Bu durum, Birliğin münhasır yetki alanına giren konularda üye devletin iç hukukuna yönelik işlemleri kadar uluslararası antlaşma yapma gibi dış egemenliğini ilgilendiren yetkilerinde de sınırlama getirmektedir.⁶⁹

Uluslararası hukukun vazettiği, devletlerin; egemenliklerini ileri sürerek kendi üstlerinde hiçbir otoriteyi tanımama kudretine sahip olması, egemenliğini kayıt ve şarttan arı tutması, ölçeği ne olursa olsun diğer devletlerle arasında eşitlik ilkesinin esas alınması neviden siyasal egemenlik ilkeleri, AB hukuk sistemi içinde farklı bir çerçeveye oturmaktadır. Ulus-üstü hukukun coğrafî anlamda ve bölgesel ölçekte ortaya çıkışının tipik ve en gelişmiş örneği olan AB hukuk düzeni,⁷⁰ esasında belirli bir sistem dâhilinde gerçekleşen egemenliğe ilişkin yetkilerin devredilerek bir havuzda toplanması ve kullanılması ile ilgili kuralları içermektedir. Avrupa yaşamını cezai yargıdan dış politikaya her yönüyle etkileyen bu toplu egemenlik fikri, Avrupa'da yeni yeni gelişmektedir.⁷¹ Bu noktada, AB üyesi devletler, klasik anlamda devlet egemenliği geleneğinden keskin bir şekilde ayrılmışlardır. Egemenlik, devletlerin vetolarına takılmadan hareket etmeyi sağlayan prosedürlerle, pek çok alanda devletlerin iç ve dış işlerdeki yasal otoritelerini bir bütün halinde Birliğe transfer etmeleri suretiyle toplu hale gelmektedir. Bu durumda, devlet egemenliği, AB hukukunun üstünlüğü ve doğrudan etkisi ile de sınırlandırılmaktadır.⁷²

AB'ye bir kısım yetkilerin devredildiği ve paylaşıldığı hukuk nizamının dışından bakıldığında, Birliğin sadece belli bir coğrafyayı paylaşmadığı, aynı zamanda ortak amaçları, organizasyonu ve yönetim standardını da paylaştığı görülecektir. Bu birliktelik ve bütünlük fikrinden hareketle, AB'nin hedefi egemen devletlere dayalı uluslararası bir toplum yaratmak şeklinde düşünülebilir.⁷³ Burada üzerinde durulması gereken husus, ulus ve/veya üniter devletler egemenlik haklarından tamamıyla vazgeçerek Birliğe girmemektedir. Bir başka deyişle, üye devlet egemenlik yetkisini, özgür iradesini kullanarak ulus-üstü bir entegrasyona girmeyi ve belirli bazı alanlardaki egemenlik yetkilerini üst bir otoriteye devretmeyi kabul etmiştir. Aynı devlet yine egemenlik yetkisini kullanarak bu entegrasyondan çekilebilir.⁷⁴ Her iki durumda da devlet egemenlik yetkilerini kullanarak bir işlem tesis etmektedir. Ayrıca belirtelim, AB kurumları aynı zamanda egemenlik yetkilerini devreden üye devletlerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, egemen-

⁶⁸ Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma (ABİA)'nın 2'nci maddesinin 1'inci paragrafı.

⁶⁹ Inceoğlu, 'Türkiye: AB'nin...'

⁷⁰ Mustafa Erdoğan, 'Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye', *Liberal Düşünce*, Sayı.25-26, Kış/Bahar 2002, s. 57-58.

⁷¹ Keohane, 'Ironies of...', s.744.

⁷² Joseph Weiler, *The Constitution of Europe*, (Birleşik Krallık, Cambridge University Press, 1999). Nakleden Keohane, 'Ironies of...', s.748.

⁷³ Gamze Güngörmüş Kona ve Zeynep Özönur, 'AB Sınırları ve Genişleme Problemi/EU Borders and the Problem of Enlargement', *Changes and Transformations In The Socioeconomic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations* başlıklı, *Stiftung Zentrum Für Türkeisstudien – Universität Essen Duisburg ve Dumlupınar Üniversitesi tarafından düzenlenen sempozyumda sunulan bildiri*, Kütahya 16-18 Mart 2006. <http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/AB%20Sempozyumu.pdf>, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2010)

⁷⁴ Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması (ABKA), 50'nci maddesi: "Her üye devlet, anayasal usullerine göre Birlik'ten çekilmeye karar verebilir." Aynı düzenleme Birliğin reddedilen Anayasa metninde de mevcuttur (I-60 md.).

lik yetkisi yine devletin temsilcileri tarafından kullanılmakta olup, devletin egemenliğinin, Birlik üst otoritelerinde temsil edilerek devam ettiği söylenebilir.

Avrupa egemenliğinin ironik hikâyesi bilinen bir şeydir, fakat dünya düzeni bakımından pozitif çıkarımlarının değeri tamamıyla anlaşılmamıştır. Diğer yandan, AB üyesi devletlerin, egemenliğin enstrümantal değerinin eskiden olduğu kadar mühim olmadığına farkına vardığı da iddia edilebilir. Ayrıca AB ülkeleri, egemenliğin, geleneksel çerçevesi içinde kendi çıkarlarını veya kaygılarını etkili bir şekilde takip etmediğine inanmaktadır.⁷⁵ Bu duruma koşut, başarılı bir şekilde egemenliğin bölünmesi, egemenliğin dar kalıplarından bağımsız olarak, yenilikçi kurumsal düşünce için olanak sağlamaktadır. Özellikle de, Avrupa devletlerinin dış egemenliklerine uzun süre sahip çıkamayacağı gerçeği, devlet yapılarının ekonomik gelişme için zemin oluşturmada ve düzen sağlamada başarısız olan müşkül toplumlar için yeni kurumsal yapılar tasarlamak adına bir fırsat sunmaktadır.⁷⁶

Aslında AB bazı ortak faaliyetlerde bulunmasına rağmen, çıkar ve politika farklılıkları bulunan, aktif devletlerden oluşan bir ulus-devlet birliğidir. Baker ve Kolinsky'nin öne sürdüğü gibi; AB, devletin yerini alacak yeni bir bağlılık odağı haline gelememiştir. Hatta AB'ye dâhil ülkelerdeki yurttaşlar kendi hükümetlerine, entegrasyonu ileri taşıyan oluşumlardan çok, ulusal çıkarlarının koruyucusu olarak bakmaktadırlar.⁷⁷ AB bugünkü haliyle kıta içinde pazarlar üzerinden yatay bağlantılar tesis etmeyi başarmış, ekonomik işbirliğini geliştirmiş, fakat buna karşılık dikey düzlemde zayıf bir siyasi düzenleme görüntüsü vermektedir. Zira AB'nin siyasi makamları dolaylı bir meşruiyete sahiptirler.⁷⁸ Bu çerçeveden bakıldığında, post-egemen Avrupa düzeni, sanal temsil ve ulusal dayanışma duygusu ile inşa edilen modernize ulusal hükümetlerin, ortak semboller, mitler ve ritüellerden herhangi biri olmadan, siyasal politikaları ayrılmış, zaman zaman kopmuş ve politika oluşturma sürecinin dışında kalmış olarak karakterize edilmektedir.⁷⁹

AB ile üye devletler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, Bakanlar Konseyi, AB Adalet Divanı gibi bir takım organlar muhtelif konularda faaliyette bulunmaktadırlar. Bu ulus-üstü kurumların verdiği kararlar ise genellikle üye devletleri hukuken bağlayan bir nitelik taşımakta ve üye devletlerin ulusal organlarıncaya verilen kararlar karşısında uygulama yönünden öncelik kazanmaktadır. Böylece ortak parlamento, yürütme ve yargı organları eliyle temelde bir ulus devlete ait olması gereken organlar ve bunlara ait devlet işlevleri ulus-üstü bir yapının parçaları haline gelmekte ve bu yapı içinde birer alt birim haline dönüşen ulus devletler, geniş bir egemenlik sahasını uluslar-üstü bir üst otoriteye aktarmaktadırlar. Bu kapsamda gerçekleşen yetki paylaşımı, ulus-üstü kurumsal yapı-

⁷⁵ Jackson, 'Introduction:...', s.426.

⁷⁶ Keohane, 'Ironies of...', s.745.

⁷⁷ Guibernau, 'Devletsiz Uluslar...', s.22.

⁷⁸ Habermas 'Küreselleşme ve ...', s.37.

⁷⁹ William Wallace, 'The Sharing Of Sovereignty: The European Paradox', *Political Studies*, XLVII, 1999, s.521.

nın işlevselliğinin ve bütünselliğinin tesis edilebilmesi için yasama, yürütme ve yargıya ilişkin belirli konularda, egemenlikten doğan ulusal yetkilerin ulus-üstü organlara devrini mecbur kılmaktadır. Ancak, burada zikredilen egemenlik erkleri, ulusal devletlerin parlamenter demokrasilerinde yer alan yasama, yürütme ve yargının niteliğinden hem işleyiş hem de oluşum bakımından farklılık arz etmektedir. Bu haliyle de AB hukuk düzeni, her ne kadar uluslararası ve ulusal hukuk düzenlerine ait kurallardan neşet etse de, bütünüyle onlardan farklı ve kendine özgü (*sui generis*) kurumlara sahip, bağımsız bir hukuk sistemidir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, ATAD da kökleşmiş içtihatlarıyla AB hukuk düzeninin, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinden tamamen ayrı, bağımsız bir hukuk düzeni olduğu yönünde kararlar vermiştir.

Ekonomik işbirliğini büyük oranda gerçekleştiren ve siyasi bütünlüşmeyi hedefleyen Birlik Hukuku, entegrasyonu sağlayan en etkili zorlayıcı enstrüman olması nedeniyle hiyerarşik olarak, üye devlet hukuklarının kayıtsız şartsız üstünde yer alır ve öncelikle uygulanır. Böylece tam üye devletler ve bireyleri, bir yandan ulusal diğer yandan ulus-üstü olmak üzere çok hukuklu bir sisteme tâbi olmaktadır.⁸⁰ Dikkat etmek gerekir ki, Avrupa devletleri klasik egemenliği toplu egemenlik ile değiştirmiş olmalarına karşın, bir bütün olarak AB'nin durumu daha fazla belirsizdir. Çünkü AB egemenlik konusunda büyük taleplerde bulunmamaktadır. Ancak, ticaret gibi konularda AB, "Avrupa" çıkarlarını savunur ve egemen bir devlet gibi davranır, aynı zamanda ekonomik gücünü de bu araçla kullanır.⁸¹

AB hukuku, devletler hukukunun bir bölümü olarak görülmekte ise de, aslında daha müstakil ve kendine özgü hususiyetler taşımaktadır. Dolayısıyla, Birlik hukukunda, birincil (*primary*) ve ikincil (*secondary*) hukuk ayırımına gidilmektedir. Birincil mevzuat; kurucu antlaşmalar, bunların ek ve protokolleri ile değişiklikleri ve üyelik antlaşmalarından oluşurken, ikincil mevzuat; tüzük (yönetmelik), direktif (yönerge), karar, tavsiye ve görüşten müteşekkildir. Kurumlar, Birliğin yetkilerini icra etmek için, tüzükler, direktifler, kararlar, tavsiyeler ve görüşler kabul eder. Tüzük genel kapsamlıdır. Bütün unsurlarıyla bağlayıcıdır ve bütün üye devletlerde doğrudan uygulanır. Direktifler, sonuçları açısından her muhatap üye devleti bağlar, ancak şekil ve yöntem seçimini ulusal makamlara bırakır. Karar, bütün yönleriyle bağlayıcıdır. Ancak karar, muhataplarını belirttiğinde, sadece onlar için bağlayıcıdır. Tavsiye ve görüşler bağlayıcı değildir.⁸² Kurucu antlaşmaların düzenleme yapma hususunda Birlik kurumlarına, yetki verdiği konularda, ulusal devletler yetkilerini yitirmektedir. Bu konularda uluslar-üstü bir konuma sahip bulunan AB kurumlarınca verilen kararlara üye devletlerin uymaları gerekmektedir.

Diğer yandan, egemenlik haklarının birçoğunun "Brüksel bürokratları" tarafından kullanılacağı yönünde üye devletlerdeki tedirginliğe rağmen aslında, AB'nin kullanabileceği yetkiler, sınırlı bir alanın konusudur. AB tarafından kullanılan her

⁸⁰ Aslan Gündüz, 'Globalleşmenin Hukuki Boyutları', *Liberal Düşünce*, Sayı.25-26, Kış/Bahar 2002, s.48.

⁸¹ Keohane, 'Ironies of...', s.749.

⁸² ABİİA'nın 288'inci md.

türlü yetkinin, Kurucu Antlaşmalar'da ya da diğer AB ikincil mevzuatında hukuki bir zemine dayanması zorunludur. Daha da önemli olan konu, AB'nin, Birlik üyeliğinin sınırlandırdığı çerçevede de olsa, ulusal yasa koyucuların sahip oldukları yetkiler anlamında, genel yasa yapma yetkisine sahip olmamasıdır.⁸³

Yetki devrinin hangi konularda yapıldığı kurucu anlaşmalarda yer almaktadır. 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da imzalanan, fakat üye ülkelerin onay sürecinde Hollanda ve Fransa'da referanduma takılarak reddedilen AB Anayasası'nda da, egemenlik yetkisinin bölüşümü konusunda, münhasır yetki alanına giren konular I-13 md.'sinde tek tek sayılmıştır. Anayasa'nın I-12/1 maddesinde de münhasır yetki alanına giren konularda "sadece AB'nin yasa çıkarabileceği ve hukuken bağlayıcı işlemler kabul edebileceği, üye devletlerin ise sadece AB tarafından yetkilendirildikleri takdirde veya Birliğin işlemlerini uygulamak için tasarrufta bulunabilecekleri" açıkça belirtilmektedir. Anayasa'nın I-14 md.'si paylaşılmış yetki alanına giren konuları sıralamaktadır. Paylaşılmış yetki alanına giren konularda hem Birlik hem de üye devletler yasa yapabilir ve hukuken bağlayıcı işlemleri gerçekleştirebilirler. Üye devletler bu alandaki yetkilerini, ancak Birlik yetkilerini kullanmadığı veya kullanmayı bıraktığı takdirde kullanabilirler (md. I-12/2). AB'nin bu sayılanlar dışında da destek, eşgüdüm ve tamamlama yetkisi alanına giren yetkileri de Anayasada belirtilmektedir.

Birliğin münhasır yetki kullanması nadir bir durumdur. Daha sık başvuru yolu, AB ve üye devletlerin, aynı zamanda yetki kullanmalarıdır. Dolayısıyla, AB hedeflerine zarar vermediği sürece üye devletlerin faaliyette bulunmalarına izin veren karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Maastricht Antlaşması ile eklenen yeni yetkiler çerçevesinde baktığımızda, Birlik yetkilerinin sınırlarının ifade edilmesinde ve AB'nin rolünün yardımcı nitelikte olduğunu belirtmede özel bir dikkat gösterilmiştir. Aynı şekilde, Nice Antlaşması ile yapılan değişikliklerle, Birlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinin bir yolu olarak üye devletlerin ulusal mevzuatlarında Birlik tarafından yapılacak her türlü harmonizasyon, ekonomi haricinde birçok politika alanının⁸⁴ dışında tutulmuştur.⁸⁵

AB ANAYASASI'NIN YERİNİ ALAN LİZBON ANTLAŞMASI

AB'nin kurucu antlaşmaları, Birliğin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte içinde değişen şartlara bağlı olarak ve edinilen tecrübeler ışığında birçok defa revize edilmiştir.⁸⁶ Lizbon Antlaşması da muhtevası itibarıyla kurucu antlaşmalarda revize düzenlemeler getirdiğinden düzenleyici bir metindir. Fakat, Anayasa metni ile mukayese edildiğinde büyük oranda benzerlik gösterdiği de hemen dikkat çekmektedir.

⁸³ Arif Köktaş, 'Topluluk/Birlik İle Üye Devletler Arasında Yetki Paylaşımı: Avrupa Birleşik Devletleri Mi? Birleşik Devletlerin Avrupası mı?', *AÜHFİD*, cilt 54, sayı 2, 2005, s.220.

⁸⁴ Bunlar, istihdam konuları (ATA 129 uncu madde), eğitim (ATA 149 uncu (4) madde), mesleki eğitim (ATA 150 nci (4) madde), kültür (ATA 151 inci (5) madde), genel sağlık (ATA 152 nci (4)(c) madde) gibi politikalardır.

⁸⁵ Köktaş, 'Topluluk/Birlik..', s.225.

⁸⁶ Ali İhsan İzbul, 'Avrupa Birliği'nin Geleceği: Konvansiyon, Taslak Anayasal Antlaşma ve Hükümetlerarası Konferans', *Sayıştay Dergisi*, Sayı 49, Nisan-Haziran 2003, s.81.

Portekiz'in başkenti Lizbon'da toplanan AB devlet veya hükümet başkanları, 13 Aralık 2007 tarihinde, reddedilen AB Anayasası'nın yerini aldığı kabul edilen Lizbon Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu Antlaşma, Birliğin 2009 yılından itibaren nasıl işleyeceğinin temellerini belirlemektedir. Değişen ve gittikçe birbirine daha bağımlı hale gelen dünyada, Birlik de artık 50 yıl önceki yapısında değildir. Öyle ki, Birlik bugün yalnızca kendi yapısal değişiklikleriyle değil aynı zamanda 21. yüzyılın sorunları olan ve ülke sınırlarını hiçe sayan ve dolayısıyla da ülkelerin tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri küreselleşme, iklimsel ve demografik değişiklikler, yeni güvenlik tehditleri, sürdürülebilir enerji kaynakları gibi konularla da etkili bir şekilde mücadele etmek zorundadır. İşte Lizbon Antlaşması da 27 üyeli AB'nin dünyada yaşanan bu hızlı değişimlere ve vatandaşlarının ihtiyaçlarına etkili ve uygun araçlarla cevap verebilmek maksadıyla imzalanmıştır ve AB'nin yönetilebilir hale getirilmesini amaçlamaktadır.⁸⁷

Lizbon Antlaşması genel hatlarıyla AB'nin neleri yapıp yapamayacağını ve hangi araçları kullanabileceğini daha açık bir şekilde belirleyen, Birlik kurumlarının yapısında ve çalışma şekillerinde değişiklikler getiren ve sonuç olarak da Birliğin daha demokratik bir hale getirilmesini amaçlayan bir antlaşmadır. Antlaşma, AB ve AT Antlaşmalarını tadil etmekte ancak onları ortadan kaldırmamaktadır.⁸⁸ Lizbon'un hazırlanışında da anayasa sürecine paralel olarak yetki düzenlemeleri, karar alma süreçleri, şekilleri ve Komisyon'la ilgili konular öne çıkmıştır. Anayasadan farklı olarak Lizbon'da federalist çağrışımına yol açabilecek ve ortak bir Avrupalılığı yansıtabilecek imgelere ve sembollere yer verilmemiştir; "anayasa" kelimesi ise kullanımdan çıkarılmıştır.⁸⁹

AB'ye mevcut anlaşmaların çok daha ötesinde yetki ve güç veren, bu niteliğiyle de oldukça geniş bir reformasyon olarak tanımlayabileceğimiz Antlaşmanın hazırlanmasında öne çıkan konular, AB kurumları ve AB üye devletleri arasında yetki paylaşımı, yasama süreçleri, Komisyon yapısı ve işleyişı ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikasıdır. "Avrupa Anayasası" kavramından vazgeçilmiş olmasına karşın Lizbon Antlaşması anayasal formda ulus-üstü bir yapının inşasına yönelmekte, Birliğe yasal bir hüviyet kazandırmaktadır. Birlik yeni haliyle diğer ülkelerle ve kendi vatandaşlarıyla olan ilişkilerinde zamanla bir devlet gibi hareket edebilmek için önemli kazanımlar sağlamıştır.

Anayasa metninde yer alan yetki paylaşımına dair hükümler, Lizbon Antlaşması'nda da birkaç küçük ilave dışında aynen korunmuştur. ABİA'nın 2 (I-12), 3 (I-13)⁹⁰ ve 4'üncü (I-14)⁹¹ maddeleri Birliğin yetki alanına giren konuları düzenle-

⁸⁷ Ayşenur Onur, 'Lizbon Antlaşması'nın Getirdikleri ve Anayasal Antlaşma'dan Farklılıklar', T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Bülteni, Sayı 11, Ocak 2008, s.2.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 'Lizbon Süreci ve Getirdiği Yenilikler', <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3050&kat1=1>, (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2010)

⁹⁰ Birliğin münhasır yetkiye sahip olduğu alanlar bu maddenin 1'nci paragrafında sıralanmıştır: a) Gümrük Birliği, b) İç pazarın işleyişı için gerekli olan rekabet kurallarının oluşturulması, c) Euro'nun para birimi olduğu üye devletler için para politikası, d) Ortak balıkçılık politikası çerçevesinde denizin biyolojik kaynaklarının korunması, e) Ortak ticaret politikası. Ayrıca aynı maddenin 2'nci paragrafında: "Birlik, aynı zamanda, akdedilmesi Birliğin hukuki bir işleminde öngörüldüğünde veya Birliğin iç yetkilerinin icra

mektedir. Anayasa'da olmayan, fakat ABİA'nın 2'nci maddesinin 2'nci paragrafına eklenen bir cümle dikkat çekicidir: "Üye devletler, Birlik kendi yetkisini kullanmayı durdurmaya karar verdiğinde, yeniden yetkilerini kullanabilir." Anayasa metninde bulunmayan bu hüküm, açıkça göstermektedir ki, üye devletin yetki kullanımı, Birliğin sahip olduğu yetkiden feragat etmesine bağlıdır. Yetkiler konusundaki bu husus, Birlik ile üye devletler arasında ana hatlarıyla düzenlenmemekte, bilakis genel ve yüzeysel bir görünüm vermektedir.

Lizbon ile içinden geçtiği krizi bir ölçüde atlatan Birlik, bundan sonraki süreçte Avrupa bütünleşmesinin tanımını belirgin bir şekilde ortaya koymak zorundadır. Lizbon Birlik için tek sesliliği yansıtan bir görüntü sunsa da, Birlik içinde antlaşmanın tek tip bir uygulaması mevcut değildir. İngiltere adalet ve iç işleri alanında Lizbon Antlaşması'ndan muaftır; Temel Haklar Şartı İngiltere için bir bağlayıcılık oluşturmamaktadır. İrlanda'da anlaşmayla ilgili belirli tavizler almıştır. Kısacası Lizbon Antlaşması, Birlik içinde standart bir uygulamaya sahip görünmemektedir. Avrupalı yöneticiler ulusal iradelerini tek bir potada eritmenin yanında, Avrupa vatandaşlarını da sürecin içine dâhil etmenin yollarını aramak zorundadır.⁹²

Avrupa Parlamentosu (AP) üyeleri İspanyol Inigo Mendez de Vigo ve İngiliz Richard Corbett tarafından Lizbon Antlaşması hakkında bir rapor⁹³ hazırlanmış ve 23 Ocak 2008 tarihinde AP Anayasal İşler Komitesinde kabul edilmiştir (20 'evet' 6 'hayır' oyu). Raporunda, Birliğin egemenliğine ilişkin anayasal yaklaşımın, AB Dışişleri Bakanlığı makamının ve AB sembolleri gibi öğelerin Antlaşma'dan çıkarılmasının olumsuz noktalar olduğu belirtilmiştir.⁹⁴

SONUÇ

Küresel güçlerin devlet birimlerine tesir etmesine ve bölgesel düzeyde entegrasyonların kurulmasına paralel olarak egemenlik kavramının yadsınamaz bir değişime uğradığı, devletler hukukunun siyasal anlamda egemenliğe yüklediği mutlak ve yekpare/bölünemez olma karakterini tamamıyla yitirmese de, daha soft hale dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla, ulusal ve uluslararası hukuk açısından devletlerin giderek daha da artan bir oranda egemenlik yetkilerini paylaşma yoluna gittiği ve klasik egemenlik anlayışından kalma rijit yapıdan uzaklaşıldığı, fakat tamamıyla terk edilmediği bir dönem yaşanmaktadır.

Avrupalı devletlerin, bir kısım egemenlik haklarını bir üst otorite olarak kabul ettikleri Birlik kurumlarına, kendi anayasal iradeleriyle devretmesi sonucunda

edilmesi için gerekli olduğunda veya ortak kuralları etkileyebildiği veya kapsamalarını değiştirebildiği ölçüde, uluslararası bir antlaşmanın akdedilmesi için münhasır bir yetkiye sahiptir." denilmektedir.

⁹¹ Birlik ile üye devletler arasında paylaşılan yetkiler bu maddenin 2'ci paragrafında sıralanmıştır: a) İç pazar, b) İşbu Antlaşma'da belirlenen yönleri için sosyal politika, c) Sosyal, ekonomik ve ülkesel uyum, d) Denizin biyolojik korunması dışında, balıkçılık ve tarım, e) Çevre, f) Tüketicinin korunması, g) Ulaştırma, h) Trans-Avrupa ağları, i) Enerji, j) Adalet, güvenlik ve özgürlük alanı, k) İşbu Antlaşma'da belirlenen yönleri için kamu sağlığı alanında ortak güvenlik kaygıları.

⁹² 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 'Lizbon Süreci...':

⁹³ Rapor, 20 Şubat 2008 tarihinde AP Genel Kurulu'nda 125 ret ve 29 çekimser oya karşılık 525 oyla kabul edilmiştir.

⁹⁴ İKV, 'İktisadi Kalkınma...':

varlık bulan Avrupa Birliği, ulus-üstü bölgesel bir organizasyondur. Dünya ölçeğinde, başarılı bir örnek olduğunda tereddüt bulunmayan AB'nin gözden kaçırılmaması gereken en önemli özelliği, ulus devletlerin ve uluslara ait egemenliklerin, Birlik içerisinde varlıklarını sürdürmeye devam ediyor olmasıdır. Üye devletler, temel belirleyici siyasi aktör olma vasıflarını tamamen kaybetmiş değillerdir. Diğer yandan AB, alışılmış manada ne bir uluslararası teşkilat ne de devletlere has genel yetki özelliğine ve yeni yetki alanları yaratma erkine sahip bir oluşumdur. Üye devletler kurucu antlaşmalarda belirlenmiş alanlarda egemenlik haklarını kısmen AB'nin kurumlarına devrettiklerinden, AB geleneksel manada devlet ile uluslararası örgüt arasında bir yeredir.

Bu çalışmada, AB ile Birlik üyesi ülkeler arasındaki egemenlik münasebeti incelenirken, iki farklı yaklaşımın benimsendiği görülmüştür. Bunlardan ilki, AB'nin hukuk düzeni üye devletlerin üzerinde bir takım yetkilerin devrini gerektirdiğinden, bu yetki devrinin gerek iç egemenlik gerekse dış egemenlik bakımından sınırlama getirdiği yaklaşımıdır. Birliğin münhasır yetki alanına giren konularda, üye devletin ulusal hukukuna yönelik işlemleri kadar uluslararası sözleşme/antlaşma akdetme gibi dış egemenliği ilgilendiren yetkilerinde de sınırlama getirdiği bu yaklaşım içerisinde eleştirilmektedir. İkinci yaklaşım ise, üye devletlerin egemenliklerinin silikleştirildiğini savunan ilk görüşten ayrılarak, AB'nin egemen devletlerden oluşan bir ulus-devlet birliği olduğunu kabul eder. Bu düşünce daha akla yatkındır. Zira AB egemen devletlerin iradesi üzerine kurulmuş ve kurumsallaşmış devletler üstü bir teşkilattır. Burada egemenlik terk edilen bir unsur değildir. Paylaşılması da aynı şekilde üye devletin iradesi dışında gerçekleşen bir durum değildir. Eğer ilk görüşü esas alarak, üye devletlerin egemenliklerinin zayıfladığını varsayarsak, AB anayasa taslağının bazı üye devletlerce reddedilmesi gerçeğini açıklamakta da zorlanırsınız. Bahsedildiği kadar üye devletlerin egemenlik yetkilerinden uzaklaştığı ve AB'nin giderek üye devletlerin egemenliğini uhdesinde topladığı tezi, en azından günümüzde gözlenen bir durum değildir. Öyle olsaydı bugün, AB'nin kurucu devleti ve lokomotifini olan Fransa, Milli Kimlik Bakanlığını aktifleştirme politikasına yönelmezdi. Hala Birlik üyesi ülkeler, milli siyasetlerini gerek içeride ve gerekse dışarıda etkin olarak sürdürmekte, ayrıca milli kimlik ve politikalarından vazgeçerek üst bir kimliği kabullenmekten imtina etmektedir. Diğer taraftan, AB'ye münhasır yetkiler veren kurucu antlaşmanın ilgili hükümleri dikkatle irdelendiğinde, bu yetkilerin Birliğin ekonomi alanını kapsadığı görülecektir. Dolayısıyla AB'nin tam yetkili olduğu alan sınırlı bir alandır ve uygulanan ekonomi politikalarının bir merkezde toplanarak etkili kılınması amacına matuftur.

AB ile Birlik üyesi devletler arasında egemenlik temelinde tartışılan bu iki görüş, egemenlik kavramına iki farklı pencereden bakılmasının sonucudur. Genel itibarıyla egemenlik kavramının siyasi ve hukuki yönlerden ele alınması, bu iki disiplinin zaman zaman birbirini yerine kullanılmasını doğurmuş ve karışıklığa neden olmuştur. Hukuk, egemenlik yerine yetki kavramını tercih ederek, sınırlı bir alanı düzenlemektedir. AB, hukuki işlemleri gerçekleştirebilme yetkisini AB'nin yetki alanına giren ve bir anayasa gibi tarif eden kurucu antlaşmalardan almaktadır.

AB, kendine özgü kurum ve kurallarıyla, üye devletlerin üstünde bir hâkimiyet yapısıyla, otonom bir hukuk düzenine sahiptir. Bu hukuk düzeni, üye devletlerin kendileri ve vatandaşları üzerinde bağlayıcı olan özgül bir hukuk bütünü meydana getirmiştir. AB Hukuku, üye devletlerin ulusal hukukundan özerktir, doğrudan uygulanabilir ve ihtilaf halinde iç hukuk karşısında üstün olduğu kabul edilir. AB Adalet Divanı da kararlarında bu üstün statüyü birçok kez teyit etmiştir. Bu konuda üye devletlerin anayasa mahkemeleri, ara sıra direnç göstermekte, ancak daha sonra AB hukukunun üstünlüğünü kabul ettikleri görülmektedir. Bu nedenle Fransa, İrlanda, Belçika, Almanya, Avusturya, Portekiz, Yunanistan gibi bazı ulus devletler Anayasalarında birtakım düzenlemelerle değişikliğe gitmek zorunda kalmışlardır.

Örneğin AB Komisyonunun teklifiyle başlayan bir hukuki düzenleme, Konsey ve Parlamento tarafından kabul edilirse, Resmi Gazete'de yayımlanır ve Birlik içinde kanun halini alır. Bu düzenlemenin, Konseyde aleyhte oy veren ülkeler için de geçerliliği vardır. Üye ülkelerin bağımsızlıklarını, ulusal çıkarlarını veya herhangi bir başka konuyu öne sürerek çekince koyma hakları yoktur. Bir hukuki işlem kabul edildikten sonra, bunun üye ülkelerin hukuki sistemine aktarılması ve uygulanmasına yönelik kararlar, tüm AB sathında doğrudan etki yaratır ve üye ülkelerde Anayasa Mahkemeleri dâhil hiç bir mahkeme tarafından sorgulanamaz. Ulusal mahkemeler hiçbir şekilde AB'nin hukuki tasarruflarını kontrol etme ve onları geçersiz kılma yetkisine sahip değildir. Hukuk metninin AB hukukuna aykırılığını tespit yetkisi de sadece ABAD'ın inhisarındadır. Bu tür bir hukukun varlığı ve geçerliliği ise literatürde oldukça tartışmalı bir konudur. Görünen o ki, Birliğin dinamik gelişimi ve değişim yönlü yenilik içeren yapısı ile, daha uzun süre bu konu tartışılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

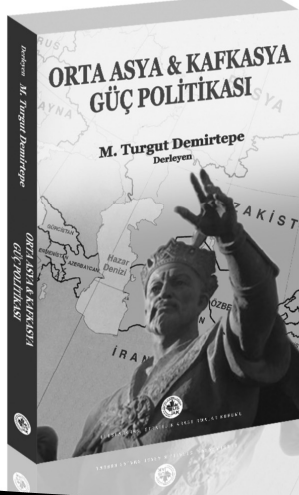
- Azrak, Ülkü, *Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları*, (İstanbul: İÜSBF Yayınları, 1982).
- Dağ, Ahmet E., *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2004).
- Demir, Fevzi ve Karatepe, Şükrü: *Anayasa Hukukuna Giriş*, (İstanbul: Evrim Basım Yayım, 1989).
- Diplock, Justice, 'Ulusal ve Uluslar-Üstü Hukuk Sistemlerinin Geçişmesi (Interpenetration)', Çev. M. Aydoğan Özman, *AÜHFĐ*, cilt 37, sayı 1-4, 1980, s.179-191.
- Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe*, CONV 850/03, Brüksel, 18 Haziran 2003.
- Dupuy, Rene-Jean, *Uluslararası Hukuk*, Çev. Selahattin Bağdatlı, 3. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995).
- Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 4. bs, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001).
- Erdoğan, Mustafa, 'Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye', *Liberal Düşünce*, Sayı. 25-26, Kış/Bahar 2002, s. 53-65.
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2000).
- Guibernau, Montserrat, 'Devletsiz Uluslar, Ulussuz Devletler', Çev. Neşe Nur Domaniç, Der. İştan Gündüz, *Milliyetçilik Üzerine*, (İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008).

- Gündüz, Aslan, 'Globalleşmenin Hukuki Boyutları', *Liberal Düşünce*, Sayı.25-26, Kış/Bahar 2002, s.41-52.
- Habermas, Jürgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev. Medeni Beyaztaş, (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002).
- Habermas, Jürgen, 'Avrupa'nın Niçin Bir Anayasaya Gereklinmesi Var?', Çev. Kemal Atakay, *Cogito (Avrupa'yı Düşünmek)*, Sayı 39, Bahar 2004.
- Husserl, Edmund: 'Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe', Çev. Ayça Sabuncuoğlu, *Cogito (Avrupa'yı Düşünmek)*, Sayı 39, Bahar 2004.
- İKV, 'İktisadi Kalkınma Vakfı Tarafından Hazırlanan Lizbon Antlaşması'na İlişkin Bilgi Notu', <http://www.ikv.org.tr/pdfs/LizbonAntlasmasi-ikvbilginotu.pdf>, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2010)
- Inceoğlu, Sibel, 'Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı', <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/sibel.pdf>, (Erişim Tarihi: 07 Haziran 2010)
- İzbul, Ali İhsan, 'Avrupa Birliği'nin Geleceği: Konvansiyon, Taslak Anayasal Antlaşma ve Hükümetlerarası Konferans', *Sayıştay Dergisi*, Sayı 49, Nisan-Haziran 2003, s.81-98.
- Jackson, Robert, 'Introduction: Sovereignty at the Millennium', *Political Studies*, XLVII, 1999, s.423-430.
- Jackson, Robert, 'Sovereignty in World Politics: a Glance at the Conceptual and Historical Landscape', *Political Studies*, XLVII, 1999, s.431-456.
- Keohane, Robert O., 'Ironies of Sovereignty: The European Union and the United States', *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Vol.40, No. 4, 2002, s.743-765.
- Kona, Gamze Güngörmüş ve Özonur, Zeynep, 'AB Sınırları ve Genişleme Problemi/EU Borders and the Problem of Enlargement'. *Changes and Transformations in the Socioeconomic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations'* başlıklı, *Stiftung Zentrum Für Türkeisstudien – Universitat Essen Duisburg ve Dumlupınar Üniversitesi tarafından düzenlenen sempozyumda sunulan bildiri*. Kütahya 16-18 Mart 2006. <http://strateji.cukurova.edu.tr/AVRUPA/AB%20Sempozyumu.pdf>, (Erişim Tarihi: 09 Haziran 2010)
- Köktaş, Arif, 'Topluluk/Birlik İle Üye Devletler Arasında Yetki Paylaşımı: Avrupa Birleşik Devletleri Mi? Birleşik Devletlerin Avrupası Mi?', *AÜHFD*, cilt 54, sayı 2, 2005, s.221-247.
- Morin, Edgar, *Avrupayı Düşünmek*, Çev. Şirin Tekeli, 2. bs., (İstanbul: Afa Yayınları, 1995).
- Onur, Ayşenur, 'Lizbon Antlaşması'nın Getirdikleri ve Anayasal Antlaşma'dan Farklılıkları', *T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Bülteni*, Sayı 11, Ocak 2008, s.2-3.
- Özcan, Mehmet, 'Avrupa Birliği Anayasası', <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2010)
- Özkan, Abdullah, *Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, (İstanbul: TASAM Yayınları, 2004).
- Özman, M. Aydoğan, 'Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller', *AÜHFD*, cilt 21, sayı 1-4, 1964, s.53-121.
- Özyakışır, Deniz, 'Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir "Küreselleşme" Eleştirisi', *Jeopolitik Dergisi*, Sayı:31, Yıl:5, Ağustos 2006, s.78-80.
- Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 5. bs., (Ankara: Turhan Kitabevi, 2007).
- Politis, Nicolas, 'Devletlerarası Hukukun Geçirmekte Olduğu Tekâmül', Çev. İlhan Lüthem, *AÜHFD*, cilt 3, sayı 1, 1946, s.565-580.

- Priban, Jiri, 'Multiple Sovereignty: on Europe's Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference', *Ratio Juris*. Vol. 23 No.1 March 2010, s.41-64.
- Reçber, Kamuran, *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri*, (Bursa, Alfa Aktüel Yayınları, 2010).
- Stammen, Theo, 'Avrupa Birliği'nin Gelişiminde Genişleme ve Derinleşme Süreci Arasındaki Diyalektik İlişki', Bilimsel Toplantı Notu, Çev. Necati İyikan, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 15, 2008, s.196-209.
- Tekin, Ali, 'Sharing Sovereignty: Turkey's Sovereignty Culture and the EU Accession', <http://archive.sgir.eu/uploads/Tekin-alitekin.pdf>, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2010)
- Tikveş, Özkan, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması*, (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1969).
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, 'Yeryüzünde Sürekli Barış ve Avrupa Birliği Sorunu', *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.27, Sayı. 3, Doç. Dr. Cem Sar' Armağan, 1972, s.81-89.
- William Wallace, 'The Sharing of Sovereignty: The European Paradox', *Political Studies*, XLVII, 1999, s.503-521.
- Weiler, Joseph, 'Federalizm ve Anayasacılık: Avrupa'nın Sonderweg'i', Çev. T.K., *Cogito*, Sayı 39, 2004, s.291.
- Yazıcı, Serap, 'Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği', *AÜHFĐ*, cilt 54, sayı 4, 2005, s.77-118.
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 'Lizbon Süreci ve Getirdiği Yenilikler', <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3050&kat1=1> (Erişim Tarihi: 07.12.2009)

ORTA ASYA&KAFKASYA GÜÇ POLİTİKASI

M. Turgut Demirtepe

Orta Asya ve Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü sonrası küresel politikada yaşanan değişim nedeniyle giderek önem kazanır ve uluslararası güç mücadelesinin yoğunlaştığı bir jeopolitik alan konumuna dönüşür. Bu çalışma, Orta Asya ve Kafkasya'da Sovyet sonrası süreçte yaşanan değişime koşut olarak ortaya çıkan dengeleri, bu dengelerin gerek bölgesel, gerekse yerel düzeyde etkilerini ve ulusal ölçekte yaşanan sorunların bölgedeki ilişkiler sistematığı üzerindeki olası sonuçlarını irdeleyen dokuz makaleden oluşuyor.

ULUSLARARASI STRATEJİK ARAŞTIRMALAR KURUMU
USAK, AYIYEN SOKAK, NO: 21 MEBUSELERİ, TANDOĞAN, ANKARA
TEL: 0312 212 28 86 FAKS: 0312 212 25 84 WWW.USAK.ORG.TR